

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.23>

ПРОБЛЕМИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОКАЗІВ

Савенко Н.С.,
здобувачка 4 курсу ОР «Бакалавр»
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCID :0009-0004-3405-0396
e-mail: natalka12052005@gmail.com

Лазебний А.М.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0001-9812-6151

Савенко Н.С., Лазебний А.М. Проблеми фальсифікації криміналістичних доказів.

У роботі досліджується фальсифікація криміналістичних доказів як одна з найсерйозніших загроз справедливому кримінальному судочинству. Обґрунтовано, що підроблення, маніпуляції та штучне створення доказів спотворюють встановлення істини, призводять до засудження невинуватих і формують стійку недовіру суспільства до правоохоронних органів та суду. Проаналізовано історичну еволюцію цього явища на українських землях – від формально-каральної моделі XIX – початку XX століття та репресивних практик авторитарних режимів до трансформацій періоду незалежності України. Показано, що інерція обвинувального підходу, недостатній судовий контроль і недосконалість процедур доказування тривалий час сприяли існуванню фальсифікацій у різних формах.

Окрему увагу приділено реформуванню кримінального процесу та значенню КПК України 2012 року, який закріпив принципи допустимості доказів, презумпції невинуватості й безпосередності їх дослідження судом. Систематизовано сучасні форми фальсифікацій: матеріальні та документальні підроблення, лабораторні маніпуляції, порушення ланцюга збереження доказів, а також цифрові підробки з використанням технологій штучного інтелекту, зокрема deepfakes. Проаналізовано ризики, пов'язані з відставанням процесуальних і технічних стандартів від темпів технологічного розвитку, та складнощі автентифікації цифрових матеріалів у судовій практиці.

Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до протидії фальсифікаціям, що поєднує правові, інституційні та етичні механізми, посилений судовий контроль, стандартизацію експертної діяльності, технічну фіксацію процесуальних дій і невідворотність відповідальності за втручання в доказову базу. Підкреслено, що превенція фальсифікацій має починатися на ранніх стадіях кримінального провадження та охоплювати підготовку кадрів. Зроблено висновок, що ефективно подолання фальсифікацій можливе лише за умови формування культури професійної доброчесності та зміцнення суспільної довіри до правосуддя в умовах цифрової доби.

Ключові слова: фальсифікація доказів, кримінальний процес, допустимість доказів, судова експертиза, Верховний Суд, правосуддя.

Savenko N.S., Lazebnyi A.M. Problems of falsification of forensic evidence.

The paper examines the falsification of forensic evidence as one of the most serious threats to fair criminal justice. It is substantiated that fabrication, manipulation, and the artificial creation of evidence distort the establishment of truth, lead to the conviction of innocent persons, and form persistent public distrust in law enforcement agencies and the judiciary. The historical evolution of this phenomenon in Ukrainian territories is analyzed—from the formal-punitive model of the nineteenth and early twentieth centuries and the repressive practices of authoritarian regimes to the transformations of the period of

Ukraine's independence. It is shown that the inertia of an accusatory approach, insufficient judicial control, and imperfections in evidentiary procedures long contributed to the existence of falsification in various forms.

Special attention is paid to the reform of criminal procedure and the significance of the Criminal Procedure Code of Ukraine of 2012, which закрепed the principles of admissibility of evidence, the presumption of innocence, and the immediacy of judicial examination. Contemporary forms of falsification are systematized, including material and documentary forgeries, laboratory manipulations, violations of the chain of custody, as well as digital forgeries using artificial intelligence technologies, in particular deepfakes. The risks associated with the lag of procedural and technical standards behind the pace of technological development, as well as the difficulties of authenticating digital materials in judicial practice, are analyzed.

The necessity of a comprehensive approach to counteracting falsification is substantiated, combining legal, institutional, and ethical mechanisms, strengthened judicial oversight, standardization of expert activity, technical recording of procedural actions, and the inevitability of liability for interference with the evidentiary base. It is emphasized that the prevention of falsification should begin at the early stages of criminal proceedings and include professional training. The conclusion is drawn that effective counteraction to falsification is possible only through the formation of a culture of professional integrity and the strengthening of public trust in justice in the digital age.

Key words: falsification of evidence, criminal procedure, admissibility of evidence, forensic examination, Supreme Court, justice.

Постановка проблеми. Фальсифікація криміналістичних доказів є однією з найсерйозніших загроз для справедливого правосуддя, адже вона спотворює істину в кримінальному процесі, призводить до засудження невинуватих і залишає безкарними винних. У сучасних умовах ця проблема набула нових вимірів: від класичних лабораторних маніпуляцій і службового підроблення до підробок із використанням штучного інтелекту, включно з глибокими підмінами аудіо- та відеозаписів (deepfakes). Реакція правозастосовної практики залишається фрагментарною, а процесуальні стандарти та технічні можливості аутентифікації відстають від темпів технологічного розвитку, що підтверджують як міжнародні, так і українські матеріали судової практики та фахові аналітики останніх років [9].

Метою дослідження є комплексний аналіз проблем фальсифікації криміналістичних доказів у кримінальному провадженні, з'ясування історичних передумов і сучасних форм її прояву, оцінка впливу процесуальних реформ, зокрема положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, на запобігання таким явищам, а також обґрунтування ефективних правових, інституційних і технічних механізмів протидії фальсифікації доказів в умовах цифрової трансформації правосуддя.

Стан опрацювання проблематики. Проблема фальсифікації доказів має глибоке історичне коріння та й нині становить один із найсерйозніших викликів для правосуддя. Ще в дорадянській і ранній постімперській добі українські землі, перебуваючи у складі різних державних утворень, зазнавали впливу формально-каральної моделі кримінального процесу.

Тоді слідство було зорієнтоване не на встановлення істини, а на підтвердження вже висунутих підозр, що створювало сприятливий ґрунт для маніпуляцій із доказами. У правничих публікаціях кінця ХІХ – початку ХХ століття порушувалося питання про недобросовісність слідчих, підроблення протоколів, «зникнення» речових доказів та тиск на свідків – явища, які підірвали довіру до судової системи.

У першій половині ХХ століття в межах авторитарних політичних режимів, що існували на території України, підроблення доказів набуло масового характеру. Примушування до зізнань, складання неправдивих протоколів, штучне створення речових доказів або «зізнання» під фізичним і психологічним тиском стали типовими проявами репресивної практики. Архівні матеріали, оприлюднені українськими істориками у 2010-2020-х роках, свідчать, що більшість політичних справ того періоду містили ознаки фальсифікації. Цей досвід залишив глибокий слід у суспільній свідомості, сформувавши недовіру до слідчих органів і переконання, що держава може довільно трактувати істину.

Після відновлення незалежності України у 1991 році розпочався новий етап розвитку правосуддя, орієнтований на європейські стандарти справедливого суду. Реформування кримінального

процесу мало на меті подолати наслідки формалізму та практики необґрунтованого обвинувачення. Проте протягом 1990-х – початку 2000-х років у кримінальному провадженні зберігалися риси інерційного мислення: перевага обвинувального підходу, відсутність ефективного судового контролю за діями слідства та нечітка регламентація процедур збору доказів. За таких умов фальсифікація продовжувала існувати у формах службових підроблень, маніпуляцій із протоколами обшуків і допитів, а також зловживань експертними висновками.

Виклад основного матеріалу. Поворотним моментом став Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року, який запровадив нові принципи доказування, засновані на презумпції невинуватості, допустимості доказів і безпосередності їх дослідження судом. Уведення судового контролю за досудовим розслідуванням, обов'язкової технічної фіксації слідчих дій і права суду визнавати докази недопустимими у випадку порушення прав людини стало важливим кроком до мінімізації фальсифікацій. Водночас практика правозастосування довела, що нормативні зміни недостатні без глибокої етичної трансформації правоохоронної системи [6].

У 2020–2025 роках правоохоронні органи та засоби масової інформації неодноразово повідомляли про викриття фактів підроблення доказів у справах про корупційні й економічні злочини. Зокрема, Державне бюро розслідувань неодноразово фіксувало службові злочини, пов'язані з фальсифікацією протоколів обшуків, експертиз і допитів. Судова практика останніх років демонструє поступове формування нової правосвідомості, за якої будь-яке сумнівне походження доказу ставить під сумнів законність усього кримінального провадження.

Сьогодні, коли Україна активно впроваджує європейські стандарти верховенства права та прозорості правосуддя, історичний досвід набуває особливої ваги. Він нагадує, що зловживання владою у сфері доказування призводить не лише до індивідуальних судових помилок, а й до втрати суспільної довіри до самої держави. Подолання практики фальсифікацій вимагає не лише вдосконалення правових механізмів, а й морального переосмислення професійної відповідальності, запровадження обов'язкової фіксації кожного процесуального кроку, відкритості до громадського контролю та невідворотності покарання за будь-яке втручання в доказову базу [1].

У сучасному кримінальному процесі України нормативна рамка допустимості доказів ґрунтується на принципах, закріплених у Кримінальному процесуальному кодексі: доказ є допустимим, якщо його отримано в порядку, встановленому законом (ст. 86 КПК), і недопустимим, якщо він здобутий унаслідок істотного порушення прав і свобод людини (ст. 87 КПК) [6].

Верховний Суд у своїх матеріалах за 2024 рік підкреслює: вирішуючи питання про недопустимість, суд повинен конкретизувати, яке саме фундаментальне право порушено та чому це порушення є настільки істотним, щоб унеможливити використання доказу. Ці орієнтири формують основу судового контролю за якістю та джерелом фактичних даних [3,4].

Проблема фальсифікації проявляється насамперед через службове підроблення документів, штучне створення або заміну матеріальних носіїв, маніпуляції в лабораторній обробці зразків, недотримання ланцюга збереження (chainofcustody), а також через тиск на свідків, примушування до показань або надання завідомо неправдивих висновків експертів. Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за ці діяння, зокрема за службове підроблення (ст. 366), притягнення завідомо невинного зі «штучним створенням доказів обвинувачення» як кваліфікуючою ознакою (ст. 372), примушування давати показання (ст. 373) і введення суду в оману, що охоплює завідомо неправдиві показання та висновки експерта (ст. 384). Сукупність цих норм окреслює як типові механізми фальсифікації, так і ризикові точки досудового розслідування та судового розгляду[5].

Окремої уваги заслуговує лабораторна складова. У 2024-2025 роках низка гучних справ у світі оголила системні вади судової експертизи: маніпуляції з генетичними тестами, замовчування частини результатів, порушення протоколів контролю якості та звітності, що призводили до перегляду сотень і навіть тисяч справ. Розслідування щодо багаторічних маніпуляцій у ДНК-лабораторії штату Колорадо (США) спричинило широкомасштабний аудит, бюджетні витрати на повторні дослідження та кримінальні провадження проти працівників, які «обрізали кути» і приховували результати, що могли змінити висновки. Ці епізоди показово демонструють, як поодинокі зловживання можуть акумулюватися в системну кризу довіри до судової експертизи [12,13].

Серед ознак лабораторних фальсифікацій, які впливають на допустимість доказів, виділяються: неповні або підчищені журнали, невідповідні контрольні зразки, порушення калібрування обладнання, використання «аномально швидких» або невалідованих методик, зникнення первин-

них файлів і «сирих» даних. Судові та дисциплінарні органи в останніх звітах також фіксують «м'якші» види обману – наприклад, ретроспективне підганяння часу прибуття на місце події у звітах криміналістів для формального дотримання внутрішніх нормативів, що хоч і не є класичною підрубкою матеріального доказу, проте підриває достовірність процесу його збирання й документування [14].

Друга сучасна площина ризику – цифрові докази, зокрема аудіо-, відео- та фотоматеріали. У 2024-2025 роках у професійній дискусії провідною темою стали deepfakes. Американські судді та коментатори пропонують модернізувати правила автентифікації, оскільки чинні стандарти доказового права не дають однозначних відповідей щодо згенерованих або модифікованих ШІ доказів [11]. Запропоновані підходи включають уточнення стандартів автентифікації, підвищені вимоги до метаданих і «ланцюга володіння» файлами, обов'язкове збереження оригіналів у незжатих форматах із криптографічною фіксацією контрольних сум та залучення судових експертів із цифрової криміналістики на ранніх стадіях. Публікації 2024-2025 років констатують, що суди й ринок експертиз не встигають за темпами ускладнення технологій підробки; водночас навіть правдиві записи тепер легко оголошуються «фейками», що створює додатковий тягар спростування для сторони, яка подає доказ [16].

Українська процесуальна система в цій частині спирається на загальні критерії допустимості й належності доказів, але не містить спеціальних приписів, адресованих саме до ШІ-підробок. Практика Верховного Суду 2024-2025 років, коментуючи ст. 87 КПК, вимагає від судів ретельної аргументації щодо істотності порушень прав людини та наслідків таких порушень для долі доказу; водночас цифровий вимір фальсифікацій потребує доктринального та нормативного доопрацювання – від мінімальних технічних стандартів збирання/зберігання медіа до процесуальних презумпцій та тягара доказування щодо автентичності матеріалу [1, 2, 4].

Фальсифікація в інкримінувальному вимірі рідко існує ізольовано: вона, як правило, «підтримується» процесуальними порушеннями, що вражають суміжні права сторін – на захист, на безпосередність дослідження доказів судом, на відкриття матеріалів стороною обвинувачення. Саме тому судові рішення 2024 року нерідко визнають докази недопустимими як похідні від первісного порушення або через істотне порушення права на ознайомлення з матеріалами. Це працює як системний фільтр: якщо первинне «ядро» доказування уражене підробкою чи грубим процесуальним дефектом, похідні докази не можуть рятувати обвинувачення [7].

Важливим контекстом для України є й документовані кейси політично мотивованих переслідувань на окупованих територіях, де фіксуються штучно сконструйовані провадження та докази. Такі матеріали не лише підкреслюють кримінально-правовий вимір фальсифікацій, а й окреслюють потенційну юрисдикцію міжнародного кримінального переслідування та індивідуальної відповідальності конкретних посадовців, що системно фабрикують обвинувачення [7].

З огляду на викладене, типологію сучасних фальсифікацій умовно можна звести до трьох блоків. Перший – матеріальні й документальні підроблення: «підкидання» речей і речовин, заміна зразків, підчистки протоколів, ретроспективне «узгодження» хронології слідчих дій, підписів і реєстраційних записів. Другий – лабораторні маніпуляції: відсутність або фальшування контрольних процедур, умисне приховування «незручних» результатів, підміна наборів реагентів чи невідповідне їх маркування, маніпулювання порогами чутливості методик. Третій – цифрові фальсифікації: створення або редагування медіаконтенту, некоректне поводження з метаданими, порушення «ланцюга збереження» файлів, відсутність або знищення сирих даних і контрольних сум. Кожен із цих блоків має як кримінально-правові, так і процесуально-правові наслідки для допустимості та достовірності доказів [8].

Процесуальні запобіжники мають охоплювати як «класичні» гарантії, так і нові технічні стандарти. Базовий рівень – неухильне дотримання КПК щодо допустимості й недопустимості доказів (ст. 86–87), безпосередності їх дослідження (ст. 23) та забезпечення права на захист, у тому числі на реальний доступ до матеріалів обвинувачення. Судова практика 2024 року підтверджує, що суди повинні чітко мотивувати висновки про недопустимість, а також відслідковувати зв'язок між первісним порушенням і похідними доказами, аби запобігти «легалізації» фальсифікацій через вторинні джерела [13].

Технічні стандарти для цифрових доказів потребують деталізації на рівні відомчих інструкцій і, бажано, законодавчих оновлень. Йдеться про обов'язкове збереження оригіналів у незжатих форматах із фіксацією хешів у протоколах; автоматизований і простежуваний «ланцюг збережен-

ня» з фіксацією кожної операції; заборону будь-якої «реставрації» оригіналів; зберігання «сирих» даних пристроїв фіксації; валідацію ПЗ для копіювання/аналізу; протокольну відеофіксацію слідчих дій; розширене обов'язкове розкриття метаданих стороні захисту. Міжнародні публікації 2024–2025 років пропонують закріпити спеціальні правила автентифікації для AI-підробок і підвищити роль судді як «вартового» на стадії допуску доказів. Такі підходи корелюють із сучасною тенденцією до створення окремих розділів у правилах доказування, присвячених deepfakes [16].

Інституційний вимір профілактики фальсифікацій – це незалежна акредитація судових лабораторій за ISO/IEC 17025, прозора система внутрішніх аудитів, обов'язкове зовнішнє міжлабораторне порівняння результатів, захист викривачів, електронні журнали лабораторних дій із неможливістю «редагування минулого» та кримінальна відповідальність за маніпуляції з даними. Недавні кейси демонструють, що навіть після гучних розслідувань окремі установи повторюють помилки – або в процесі, або в політиці управління, – тож зовнішній аудит і контроль якості мають бути регулярними та незалежними від керівництва лабораторії [15].

На рівні слідчої та прокурорської практики потрібні стандартизовані «чек-листи» для фіксації та транспортування речових доказів, із пріоритетом на запобігання контамінації й субституції. Практичні індикатори ризику фальсифікації, на які мають звертати увагу суд і сторони: розбіжності між журналами та фактичними даними зв'язку/логів; «дірки» в ланцюгу збереження; відсутність первинних носіїв і «сирих» даних; ретроспективно «виправлені» протоколи; аномальна продуктивність експерта; відсутність або дивні результати контрольних зразків [10].

Для цифрових носіїв – будь-які ознаки втручання поза відомими контрольованими операціями, невідповідність хешів, перервані або не пояснені транзакції копіювання.

Санкційний компонент має бути реалістично невідворотним. Застосування ст. 87 КПК щодо недопустимості й посиленна увага до похідних доказів не повинні залежати від «ваги» обвинувачення; будь-яка штучна конструкція доказів, навіть щодо «другорядних» епізодів, повинна нівелюватися судом. Паралельно мають працювати кримінально-правові механізми: притягнення до відповідальності за службове підроблення, примус до показань, введення в оману суду та, у відповідних випадках, за притягнення завідомо невинного з ознакою штучного створення доказів. Саме кумуляція процесуальних та кримінально-правових наслідків формує стримувальний ефект [6,8].

Висновок. Проведений аналіз засвідчує, що фальсифікація криміналістичних доказів є системною загрозою для кримінального правосуддя, яка має історично зумовлений характер і водночас набуває нових, технологічно складних форм у сучасних умовах. Вона не зводиться до поодиноких порушень або індивідуальної недобросовісності окремих посадових осіб, а виступає індикатором глибших інституційних проблем – дефіциту культури доброчесності, формалізму у виконанні процесуальних вимог і слабкої відповідальності за втручання в доказову базу.

Історичний досвід, проаналізований у роботі, демонструє тяглість практик маніпулювання доказами – від репресивних моделей кримінального процесу ХХ століття до інерційних обвинувальних підходів перехідного періоду після відновлення незалежності України. Цей досвід пояснює стійку суспільну недовіру до слідчих і судових інституцій та підтверджує, що формальні правові реформи без глибинної зміни професійних установок не здатні остаточно усунути ризики фальсифікації.

Запровадження КПК України 2012 року стало важливим етапом у формуванні процесуальних запобіжників проти підроблення доказів. Принципи допустимості, безпосередності дослідження доказів і судового контролю за досудовим розслідуванням істотно підвищили стандарти доказування.

Особливої гостроти проблема фальсифікації набуває у сфері судової експертизи та цифрових доказів. Лабораторні маніпуляції, приховування «незручних» результатів, порушення протоколів контролю якості або ланцюга збереження зразків здатні зруйнувати довіру до цілих масивів експертних висновків і призвести до перегляду великої кількості справ. Аналогічно, розвиток технологій штучного інтелекту й поширення deepfake-контенту створюють нові виклики для автентифікації аудіо-, відео- та фотодоказів, щодо яких чинне процесуальне регулювання залишається загальним і недостатньо деталізованим.

Водночас, дослідження підтверджує, що фальсифікація доказів є не лише правовою, а й етичною та культурною проблемою. «М'які» порушення – ретроспективні виправлення протоколів, формальне дотримання строків, підганяння результатів – часто передують більш серйозним зловживанням і свідчать про толерування недобросовісності в професійному середовищі. Тому ефективна протидія неможлива без системного формування культури персональної відповідальності,

в якій кожен підпис у процесуальному документі або експертному звіті усвідомлюється як юридично й морально значущий акт.

У підсумку можна констатувати, що лише поєднання жорстких процесуальних і кримінально-правових санкцій із розвитком професійної етики, постійним навчанням та технологічною модернізацією здатне мінімізувати ризики фальсифікації криміналістичних доказів. За таких умов судова система отримує реальний інструментарій для відсіву недобросовісних доказів, а суспільство – підстави для збереження й відновлення довіри до правосуддя навіть у ситуації стрімкого розвитку цифрових технологій і розмивання меж між автентичним та штучно змодельованим контентом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Верховний Суд України. Особливості доказування у кримінальному провадженні. URL: <https://supreme.court.gov.ua> (дата звернення: 06.10.2025).
2. Верховний Суд України. Постанова у справі № 303/2503/22 від 09.07.2024 р. (питання недопустимості та відкриття матеріалів). URL: <https://www.iplex.com.ua> (дата звернення: 06.10.2025).
3. Верховний Суд України. Постанова у справі № 639/1528/22 від 09.04.2024 р. (безпосередність дослідження доказів). URL: <https://zakononline.com.ua> (дата звернення: 06.10.2025).
4. Верховний Суд України. Практика Верховного Суду щодо оцінки доказів у кримінальному провадженні. *Юридична газета online*. 16.01.2025 р. URL: <https://yur-gazeta.com> (дата звернення: 06.10.2025).
5. Державне бюро розслідувань України. Повідомлення про викриття службових злочинів, пов'язаних із фальсифікацією доказів. URL: <https://dbr.gov.ua> (дата звернення: 06.10.2025).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 06.10.2025).
7. Центр громадянських свобод. Аналітика про фабрикації кримінальних справ на тимчасово окупованих територіях України (2024). URL: <https://ccl.org.ua> (дата звернення: 06.10.2025).
8. AP News. Colorado finds DNA scientist cut corners, prompting review of thousands of cases (2024). URL: <https://apnews.com> (дата звернення: 06.10.2025).
9. Axios. Courts aren't ready for AI-generated evidence (25.07.2025). URL: <https://www.axios.com> (дата звернення: 07.10.2025).
10. Colorado Bureau of Investigation. Internal Affairs Probe Findings (08.03.2024). URL: <https://cbi.colorado.gov> (дата звернення: 07.10.2025).
11. ISBA (Bench & Bar). Deepfakes in the Courtroom: Problems and Solutions (03.2025). URL: <https://www.isba.org> (дата звернення: 07.10.2025).
12. Reuters. Colorado crime lab scientist accused of tainting DNA data used in thousands of cases (08.03.2024). URL: <https://www.reuters.com> (дата звернення: 08.10.2025).
13. The Guardian. Scandal-hit Queensland DNA lab repeats major testing error (04.08.2025). URL: <https://www.theguardian.com> (дата звернення: 08.10.2025).
14. The Washington Post. D.C. crime scene techs covered up late arrivals to avoid discipline (11.03.2025). URL: <https://www.washingtonpost.com> (дата звернення: 08.10.2025).
15. UIC Law Library. A Deepfake Evidentiary Rule (Just in Case) (03.07.2025). URL: <https://library.law.uic.edu> (дата звернення: 08.10.2025).
16. United States Courts / Prof. Rebecca A. Delfino. Deepfakes on Trial 2.0 (2025). URL: <https://www.uscourts.gov> (дата звернення: 08.10.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 3.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 5.03.2026